

KUZEY AFRİKA'NIN ÖLÜM DENİZİ: AKDENİZ

Gün Ünal

Araştırma Asistanı, ORSAM

Gülfer Oğur

Bursiyer, ORSAM

“

Kaçak göç nedeniyle son yıllarda binlerce kişinin daha iyi bir yaşam umuduyla yaşamını yitirdiği Akdeniz havzası, hem Arap Baharı'nın öncesine dayanan Afrika'dan Avrupa'ya göç dinamiklerini hem Arap Baharı sonrası göç hareketliliğini yansıtmaktadır.

”

için en sık tercih edilen iki ülke olmuştur. Bu ülkeler, konumları gereği yoğun olarak Sahra-altı Afrika ülkelerinden göç almış veya transit ülke olarak tercih edilmiş, kendi nüfuslarından ise büyük oranda Avrupa'ya göç vermiştir.

Bölgedeki göç hareketliliği, Kuzey Afrika ülkelerinin Avrupa ile ikili ilişkilerinde diplomatik bir araç olarak görülmüş, Avrupa'ya geçişin sınırlandırılmasına yönelik adımlar, Kuzey Afrika yönetimlerinin siyasi konumunu Arap Baharı'na dek güçlendirmeye devam etmiştir. Her ülke, farklı tarihsel süreçlerden geçmesine rağmen, protestoları birleştiren ortak sosyoekonomik sorunlar kitlesel ayaklanmalarda önemli bir rol oynamıştır. Bu sorunların arasında, otoriter ve kısıtlayıcı devlet yönetimi, neoliberal politikalar izleyen yönetimlerin yolsuzluk ve baskısı, ifade özgürlüğünün kısıtlanması, devlet kurumlarında yozlaşma, özellikle üniversite mezunu gençler arasında işsizliğin artması ve daha demokratik bir düzenin kurulması yönündeki talepler ve şikâyetler yer almıştır.

Ayaklanmaların yoğun olduğu bazı Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yönetim ve rejim değişikliği meydana gelmiş, ancak siyasi değişimi izleyen düzenleme ve girişimler istenen sosyoekonomik iyileşmeyi sağlamayıp, yeni siyasi ve askeri aktörlerin güç mücadelesinin gölgesinde kalmıştır. Bu mücadelelerin bazı bölge ülkelerinde yarattığı otorite boşluğu ise, günümüzde hala gözlemlenebilen iç savaşları ve siyasi istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda, askeri üstünlük müca-

delesi ve radikal grupların faaliyetlerinin artması, Libya'nın ikiye bölünmesi gibi gelişmeler bölge içinde yeni tehdit unsurları yaratmıştır. Yeni gelişmeler sonucu can güvenliği tehdit altında olan mülteci sayısı, yetersiz sosyal ve ekonomik imkanlarla yaşamını sürdürmek istemeyen göçmen sayısı ile birlikte katlanarak artmış ve göç edilen Kuzey Afrika bölgeleri içinde de bir hareketliliğe yol açmıştır. Böylece, yalnızca birkaç yıl içerisinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ve Akdeniz siyasetinde ve göç dinamiklerinde daha önce görülmemiş bir yoğunluk ortaya çıkmıştır.

Bu istikrarsızlık, yalnızca çatışma bölgelerinde can güvenliği tehlikeye giren mülteci adayları ortaya çıkarmamış, Kuzey Afrika ülkelerine önceden göç etmiş Sahra-altı Afrikalı göçmenleri de bölgeden ayrılıp, daha iyi yaşam şartları arayışında Avrupa'ya yöneltmiştir. Arap Baharı sonrası kitlesel boyuttaki göç dalgaları, Afrika'dan Avrupa'ya yönelen düzenli göç hareketliliğiyle birleşerek, Avrupa'daki mülteci ve göçmen sayısında artışa yol açmıştır. Bu yoğunluk, Avrupa ülkelerinin göç politikalarını muhafazakarlaştırarak, yönetilememiş bir insani krizi uluslararası kamuoyunun gündemine yerleşmiştir. Artan göç ve mülteci yoğunluğu Batı'da aşırı sağın güçlenmesini de getirmiştir.

Göç krizinde son yıllarda binlerce kişinin daha iyi bir yaşam umuduyla yaşamını yitirdiği Akdeniz havzası, hem Arap Baharı'nın öncesine dayanan Afrika'dan Avrupa'ya göç dinamiklerini hem Arap Baharı sonrası göç hareketliliğini

Kuzey Afrika, Sahra-altı Afrika'dan Avrupa'ya geçmek için kilit bir konumdadır ve 20. yüzyılın başından beri göç hareketleri bölge siyasetinin kalıcı unsurlarından biri olmuştur. Avrupa ülkeleri, Kuzey Afrika bölgesindeki ülkeler tarafından sömürge döneminden bu yana 'varlıklı ve müreffeh Kuzey' olarak adlandırılmış, Fas ve Libya, coğrafi yakınlığı nedeniyle Akdeniz'den Avrupa'ya geçiş

yansıtmaktadır. Fas ve Libya, Ortadoğu'daki aktif çatışma alanlarıyla doğrudan kara ve deniz bağlantısı olmaması nedeniyle ağırlıklı olarak Afrika'daki iç karışıklık ve sosyo-ekonomik yetersizlikler sonucu Avrupa'ya göç eden kitleleri ve Kuzey Afrika bölgesindeki devletlerin vatandaşlarının Avrupa'ya geçiş için tercih ettiği ülke konumundadır. Bu yoğunluk 2015 yılından itibaren sayısal olarak düşüşe geçse de (2015'te yaklaşık 1 milyon, 2016'da 360.000, 2017'de 172.000 ve 2018'de 110.000) her yıl Akdeniz'de hayatını kaybeden göçmen

sayısı 2000'in üzerinde olmuş, son dört yılda yaklaşık 14.000 kişi Avrupa'ya ulaşmaya çalışırken hayatını kaybetmiştir.

Fas

Akdeniz'e ilişkin göç verilerinde Avrupa'ya bazı sınır geçişlerinin kapanması gibi nedenlerle ani dalgalanmalar ve bölgesel farklılıklar görülmektedir. 2015'te kaydedilen en yoğun göç dalgasının ardından, deniz yoluyla Avrupa'ya ulaşmak Akdeniz genelinde düşüşe geçmiştir. Buna rağmen her yıl en az

100.000 kişi Kuzey Afrika üzerinden can güvenliğini tehdit edecek koşullarda Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bununla beraber, Libya'daki istikrarsızlık ortamı ve İtalya'nın göçmen ve mültecilere yaklaşımı sonucu, 2018'de en çok tercih edilen Avrupa'ya geçiş ülkesi Fas olmuştur. 2017'den sonra Fas'tan Avrupa Birliği ülkelerine geçiş ikiye katlanmış, yalnızca iki yıl içerisinde yaklaşık 400 kişi Fas karasularında yaşamını yitirmiştir.

Fas'tan Avrupa'ya kara ve deniz yoluyla ulaşılabilir. Kuzey

Afrika sahil şeridindeki İspanya'ya ait Ceuta ve Melilla bölgelerinden Avrupa Birliği alanına geçmek mümkün olabildiği gibi, deniz yoluyla Tetvan ve Tanca şehirlerinden kısa sürede Akdeniz'i geçerek İspanya'ya ulaşmak son yıllarda Fas'ı en yoğun geçiş ülkesi haline getirmiştir.

Fas, coğrafi konumu gereği, Ortadoğu'daki mevcut çatışma alanlarına uzaktır. Ancak Fas, son yıllarda hem Kuzey Afrika'dan hem Sahra-altı Afrika'dan Avrupa'ya düzenli göç hareketlerinin ortak noktası

halindedir. Fas'tan Avrupa'ya deniz yoluyla geçişte ülkelere göre dağılıma bakıldığında, Arap Baharı'nı izleyen göç dalgasının, Afrika genelindeki kolonileşme sonrası yapısal ekonomik sorunların ve alt-yapısal yetersizliklerin yol açtığı düzenli göçlerle birleştiği gözlemlenebilmektedir. Bu göç hareketliliğinde Fas hem göç alan ülke hem de geçiş ülkesi konumunda olup, Cezayir ve Moritanya ile birlikte Kuzey Afrika bölgesinden Avrupa'ya en çok göç veren ülkelerin başında gelmektedir.

Bu nedenle, istatistiklerde Sahra-altı göçmenler ve Cezayir ve Moritanya gibi Kuzey Afrika ülkelerinin vatandaşları birbirine yakın yüzdelere ifade edilmektedir. Bu dağılımda göç rotası içindeki dinamikler de etkili olmaktadır. Fas'a ulaşan göçmenlerin büyük bir kısmı, Avrupa'ya ulaşmanın maddi gerekliliklerini temin edebilmek için, son derece olumsuz koşullarda, sosyal hizmetlere erişimin oldukça sınırlı olduğu ülkede uzun süre kalmakta ve sınır dışı edilme tehlikesi karşısında kayıt dışı işlerde çalışmaktadır. Bu topluluğun küçük

bir kısmı ülkesine dönmekte veya Avrupa'ya yolculuğuna devam edebilmekte, büyük bir kısmı düşük maliyetli iş gücü olarak Fas'ta yaşamaya devam etmektedir.

“

Libya'yı 'Avrupa ile Afrika arasındaki göç dalgalarını ayıran bir duvar' olarak tanımlayan devrik lider Kaddafi'nin döneminde, yasadışı göç hareketliliğine karşı devletin yönetiminde gözaltı merkezleri oluşturulmuştur.

”

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre, 2018'de Batı Akdeniz göç rotasını kullanan mülteci ve göçmenlerin %80'ini yetişkinler, %20'sini çocuklar oluşturmaktadır. Yolculuğuna devam eden göçmenler içerisinde, ölümcül koşullarda Akdeniz'i yasadışı şekilde geçmeye çalışan binlerce göçmen her yıl hayatını kaybetmektedir. Bu dinamikler, Arap Ba-

harı sonrasında Fas'ın jeopolitik konumunun kalıcı bir unsuru olan göç edilen ülke ve geçiş ülkesi konumunda, her ne kadar kapsamlı bir göç yönetimi stratejisi edinse de bunu etkili bir şekilde uygulamadığına işaret etmektedir.

Libya

Kuzey Afrika'nın Akdeniz'de gözlemlenebilen bir başka insanlık krizi ise Libya'da yaşanmaktadır. Fas'ın aksine Libya, Arap Baharı'ndan bu yana merkezi yönetimden yoksundur ve etkin bir göç politikası izleyememektedir. Kuzey Afrika'nın en yoğun göç noktalarından biri olan Libya, Arap Baharı'na dek, zengin petrol ve doğalgaz kaynakları nedeniyle Sahra-altı Afrika'nın daha düşük maliyetli iş gücünü kendine çekerek yoğun göç almıştır.

Ayaklanmalar, NATO'nun müdahalesi Kaddafi'nin devrilmesinin ardından ülke istikrarsızlığa ve iktidar mücadelesine sürüklenmiştir. Hem can güvenliğinin tehlikeye girdiği hem sosyoekonomik koşulların kötüleştiği Libya'dan Yunanistan, Malta ve İtalya'ya ulaşımın kolay olması nedeniyle Libya'dan ve Sahra-altı Afrika'dan Misrata ve Bingazi şehirlerine ulaşarak Güneydoğu Avrupa'ya deniz yoluyla geçiş yaygın olarak tercih edilmektedir.

Libya'yı 'Avrupa ile Afrika arasındaki göç dalgalarını ayıran bir duvar' olarak tanımlayan devrik lider Kaddafi'nin döneminde, yasadışı göç hareketliliğine karşı devletin yönetiminde gözaltı merkezleri oluşturulmuştur. Ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin sınırlı erişiminin olduğu bu merkezler, ülkedeki insan kaçakçılığına dayalı yasadışı ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirilmiştir.

Özellikle Sahra-altı Afrika ülkelerinden gelen göçmenler, Arap Baharı sonrası Libya'da meydana gelen şiddetli olayların yoğunlaştırdığı göç hareketleri sonucu, söz konusu göçmenlerin alınma veya insan kaçakçılığı şebekelerine yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Yasadışı şekilde kendilerini Avrupa ülkelerine ulaştırabilecek örgütlerin yardımıyla Libya kıyılarına ulaşabilenler ise son derece zorlayıcı koşullarda Akdeniz'i aşmaya çalışırken hayatlarını riske atmış, bu süreçte binlerce göçmen ise Akdeniz'de hayatını kaybetmiştir.

Uluslararası Göç Örgütü (IMO)'nun son raporuna göre Libya'dan İtalya'ya göçlerin %90'ını yetişkinler, %10'unu ise yetişkin altı yaş grubu oluşturmaktadır. Yetişkin grup içerisinde göç edenlerin %88'lik kısmını erkekler oluştururken, %12'lik kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Yetişkin dışı gruplarda ise %65'lik bir oran ebeveynleri ya da bir büyükle göç ederken, %35'lik bir grup ise ebeveynsiz veya bir büyük eşlik etmeden göç etmek durumunda kalmıştır.

Libya'daki göç hareketliliğinin %66'sının Sahra-altı Afrika'dan, %28'inin Kuzey Afrika'dan ve %6'sının Ortadoğu ve Asya'dan olduğu gözlemlenmektedir. Göçmen nüfusun büyük bir kısmını yetişkin erkek göçmenlerin oluşturduğu Libya'da, Sahra-altı Afrika bölgesinden göç Nijer (%31), Çad (%20), Nijerya (%14), Gana (%10), Mali (%8) ve Somali (%4) edenler ağırlıktadır. IOM'nin Kuzey Afrika (%28) verilerine göre bu bölgede Fas (%4), Tunus (%3) ve Cezayir (%1)'den göçmenler de yer almaktadır.

Fas'tan farklı olarak, Libya Asya ülkelerinden de göç almakta, Avrupa'ya Libya'dan geçmeye çalışan Asyalı göçmenler en çok Bangladeş, Pakistan, Filistin ve Filipinler'den gelmektedir. Ayrıca, iç savaşın devam ettiği Suriye'den Libya üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışan iki bine yakın Suriyeli kaydedilmiştir.

2017'de her 100 göçmendenden 2'si Libya'dan İtalya'ya geçerken hayatını kaybederken, 2018'de her 100 göçmendenden 6'sının hayatını kaybettiği saptanmıştır.

2018'de Libya'dan İtalya'ya göç eden 23,126 kişi kaydedilmiştir. İtalya, Avrupa Birliği'ne giriş ülkesi olarak önceki yıllara göre daha az tercih edilmekte, bu durum son yıllardaki iş birliğinden yoksun ve reddedici mülteci ve göçmen politikasının bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. Diğer taraftan, Akdeniz'i geçerken hayatını kaybeden göçmen sayısı, her yıl Avrupa'ya ulaşabilen göçmenlere kıyasla artış göstermiş, son iki yılda oransal olarak 2.3'ten 5.6'ya çıkmıştır.

2017'de her 100 göçmendenden 2'si Libya'dan İtalya'ya geçerken hayatını kaybederken, 2018'de her 100 göçmendenden 6'sının hayatını kaybettiği saptanmıştır. Libya açıklarında göçmenleri kurtaran gemilerin İtalya'ya kabul edilmemesi üzerine 2018'de bu rotayı tercih eden göçmen sayısı önceki yıla göre beş kat azalmış, buna rağmen 1,306 göçmen Akdeniz'de hayatını kaybetmiştir. 15,074 kişi ise sahil

güvenlik tarafından Libya sularına geri döndürülmüştür.

Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya göç hareketliliğinin kökleri 20. yüzyıla dayanmaktadır. Bu nedenle Akdeniz'deki göç krizini, yalnızca Arap Baharı'nın yankılarıyla kısa süre önce ortaya çıkan dönemsel bir sorun olarak değerlendirmek tek boyutlu ve yanıltıcı olacaktır. Akdeniz, Avrupa Birliği, Fas ve Libya başta olmak üzere bölgedeki göç kriziyle farklı ölçeklerde karşı karşıya kalmış tüm Kuzey Afrika ülkeleri arasında, ikili ilişkilerin ötesinde çok taraflı ve nitelikli bir iş birliği olmadıkça bir insanlık krizine sahne olmaya ve Kuzey Afrika'nın ölüm denizi olarak kalmaya devam edecektir. Bu süreçte Kuzey Afrika ülkelerinin dünya basınına yansıyan göçmen ve mültecilere kötü muamele ve zorla sınır dışı etme faaliyetleri Akdeniz'deki göç yoğunluğuna ilişkin yapıcı çözümleri zorlaştırmaktadır.

Akdeniz'deki mevcut göç hareketliliği, bireylerin Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ile koruma altına alınan hareket özgürlüğü çerçevesinde mevcut sosyoekonomik engellere ve yetersizliklere karşı bir refah arayışını temsil etmenin ötesinde uluslararası boyutta çıkarımları mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, Akdeniz'de son dört yılda görülen göç hareketliliği ve insanlık krizinde, Afrika ve Ortadoğu'nun çatışmalarının ve yapısal sosyoekonomik sorunlarının etkileri, bölge ülkelerinin insan hakları, sosyal ve ekonomik özgürlükleri yaklaşımı ile bir arada gözlemlenebilmekte ve karamsar bir tablo ortaya çıkarmaktadır.